

נזקים

נזק כלכלי טהור

המונח נזק כלכלי טהור, כחריג להגדרת הנזקים כפי פוליסות הביטוח החל באחרונה להעסיק את ענף הביטוח, ומתוך כך מצאנו לנכון לייחס לסוגיה מקום באתרנו. כד, לדוגמא, התעוררה השאלה בעקבות זיהום כבד של ביוב למימי הים התיכון ותביעות של דייגים, שפרנסתם קשורה בים, כנגד הגורם המזהם.

מהו נזק כלכלי טהור - "pure economic loss"?

אין הגדרה אחידה למונח, אך הפרשנות המקובלת הנה כי נזק כלכלי טהור הנו נזק/הפסד פיננסי אשר אינו מלווה או נובע מנזק פיזי לגוף או לרכוש. נזק כלכלי טהור יכול להיגרם גם שלא בעטיה או בהעדרה לחלוטין של פגיעה פיזית כלשהי ברכוש, כגון במקרה של ייעוץ כלכלי רשלני שבעקבותיו מבצע מקבל העצה עסקה בלתי כדאית.

סיווגם של הנזקים הכלכליים ל-3 קטגוריות:

בפסיקה, ובעקבותיה בספרות המשפטית, מסווגים הנזקים הכלכליים בקטגוריות מוגדרות:

"נזק כלכלי ישיר" - נזק המבטא את הפחתת ערך רכושו של התובע תוך פגיעה באינטרסים שכבר נרכשו על ידו, כאשר רכוש בהקשר זה מבטא זכות קניינית.

"נזק כלכלי תוצאתי" - משמעותו פגיעה באינטרסים עתידיים של התובע, בעיקר באינטרסים של עשיית רווח, הן כתוצאה מעסקה צפויה שלא יצאה לפועל, בד"כ בעקבות נזק פיזי לרכוש וביחס אליו, והן כתוצאה מחוסר אפשרות להשתמש באופן מוחלט או חלקי ברכוש שנפגע פיזית.

"נזק כלכלי משני" - הנו נזק אשר נגרם לאינטרסים כלכליים טהורים של ג', בד"כ עקב פגיעה שפגע א' ברכושו של ב', כאשר ל-ג', הוא התובע, אין זכות קניינית ברכוש שנפגע.

לעומת נזקים כלכליים אלו, מבטאת ההגדרה "נזק פיזי" פגיעה מוחשית בגוף או ברכוש, כאשר נזק זה חופף לעיתים באופן חלקי לנזק כלכלי ישיר המבטא את ערכו המסחרי כלכלי של הפחת בשוויו של הרכוש שנפגע.

מגמות בפסיקה בנושא הנזק הכלכלי בעולות הרשלנות-

ההבדל במהות האינטרס המוגן במקרה של נזק פיזי לגוף או לרכוש, לבין האינטרס המוגן במקרה של נזק כלכלי טהור משתקף באופן ברור בדרך התייחסותה של הפסיקה באנגליה ובארה"ב לשאלת קיומה או העדרה של חובת זהירות בעולות הרשלנות.

1. בפסה"ד בעניין **דונהיו נ' סטיבנסון**, פורש מבחן הצפיות באופן רחב, הכולל גם נזקים כלכליים, ואולם המבחן האמור פורש בפסיקה מאוחרת יותר כמתייחס רק לנזקי גוף או לנזקי רכוש, אך לא לנזקים כלכליים טהורים. כך, ההכרה בקיומה של חובה לגבי נזקי רכוש לא גררה בעקבותיה הכרה דומה במקרה של נזק כלכלי שאינו כרוך ואינו נובע מנזק פיזי לרכוש עצמו (ראה: **(Old gate estate ltd.v. toplis(1939)3 All E.R.209**).

2. הסתייגותה של הפסיקה האנגלית והאמריקאית מהטלת אחריות במקרים של נזק כלכלי טהור הייתה בלתי עקבית ביישומה, והגיעה לשיאה עת שבוטלה לא מכבר **הלכת Anns v. merton**, שקבעה מבחנים רחבים שהוכחו כבלתי מתאימים במקרים רבים שעוסקים בנזק כלכלי.

3. בעניין **Murphy v. Bretwood district council** שעסק באחריותה של רשות מקומית לנזקיו של בעל מבנה שנבנה על יסודות רעועים לאחר שתכניות הבניה אושרו ע"י הרשות, נקבע בין השאר כי **להלכת Anns** אין עוד תחולה כעקרון הקובע את מבחני החבות ברשלנות. בדומה לפס"ד **Caparo industries P.L.C v. dickman** קבע בית הלורדים כי לא ראוי לנסח מבחן כללי אחד ביחס לשאלת קיום חובת הזהירות בעוולת הרשלנות. כך גם נקבע כי לא קיים מבחן אחיד לכל המקרים בהם ההתרשלות גרמה לנזק כלכלי. כל מקרה יידון לפי נסיבותיו, כאשר על ביהמ"ש להתמקד בשאלת הקרבה (proximity). זוהי הלכה שמחזירה את המשפט האנגלי למצב המשפטי שהיה קיים בטרם הלכת דונהיו, ואף מקעקעת את יסודותיה, ומתמקדת בשיקולי מדיניות שנועדו לצמצם את מבחן הצפיות.

4. ההלכה האנגלית שלעיל, לפיה כל מקרה ייבחן עפ"י נסיבותיו המיוחדות לא יושמה הלכה למעשה, ובמקומה אימץ בית הלורדים מבחן אחיד אחר שתוצאתו הייתה שלילת הפיצוי בגין נזק כלכלי כמעט בכל מקרה, תוך מתן תשובה גורפת וכמעט אחידה לכל הנסיבות ולכל סוגי הנזקים הכלכליים. הגישה הדומיננטית בפסיקה האנגלית והאמריקאית דהיום הנה, כי לא קיימת אחריות ברשלנות לנזק כלכלי שאינו כרוך בנזק פיזי לגוף או לרכוש ואינו נובע ממנו ישירות ("כלל השלילה").

5. בדין הישראלי, במסגרת עוולת הרשלנות, השאלה האם קיימת חובת זהירות ביחס לנזק כלכלי טהור צריכה להיות מוכרעת עפ"י מבחן הצפיות. יחד עם זאת, ברי כי אין די בכך, שכן גם אם אין מניעה להכיר בצפיותו ובחובת זהירות ביחס לנזק כלכלי, הרי כי שיקולי מדיניות הם אלו שהביאו מלכתחילה לקביעה כי קיים קושי בנושא האחריות ברשלנות לנזק כלכלי טהור.

6. השיקול העיקרי כנגד ההכרה בנזק כלכלי טהור הנו הגדלת היקף הסיכון לו חשוף המזיק, שעיקרו בחשש מפני הטלת אחריות רחבה מדי כלפי נפגעים פוטנציאליים רבים מידי. חשש זה מתייחס הן לאפשרות של פתיחת פתח רחב יתר על המידה לתביעות הנובעות ממעשה רשלני אחד באופן שיגרום להצפת בתיהמ"ש, והן להסתייגות מפני הטלת מעמסה כספית כבדה על סוגים מסוימים של יוצרי סיכון באופן שיהפוך את פעילותם לבלתי כדאית מבחינה כלכלית, דבר שיפגע בסופו של דבר, בחברה בכללותה. חשש זה, כפי שיפורט להלן, הוא שגרם בעיקרו לאי ההכרה בנזק כלכלי כמזכה בפיצוי.

7. השיקולים שלעיל פועלים על רקע שתי מוסכמות המובילות לצמצום ההכרה בנזק כלכלי:

7.1 ראשית, האינטרס עליו מבקשים להגן הנו "חלש" מנקודת מבטם של דיני הנזיקין בהשוואה לאינטרס שלמות הגוף והרכוש.

7.2 שנית, מבחן הצפיות בנוסחו המקובל, הוא רחב מידי ויש לצמצמו במקרים המתאימים.

8. ד"ר גדרון במאמרה, מסווגת את המקרים האופייניים לגרימת נזק כלכלי ברשלנות ל-4 קבוצות עיקריות:
- 8.1. **לתובע נגרם נזק פיזי וגם נזק כלכלי** - אין ספק כי נזק כלכלי ישיר הכרוך בנזק פיזי או נובע ממנו, מזכה את התובע בפיצוי. עם זאת, הדגש הוא על הקשר המידי והישיר בין הפגיעה הפיזית לבין הנזק הכלכלי, שבמקרים אלה יש חפיפה ביניהם, כאשר הנזק הכלכלי מבטא בערכים כספיים את משמעות הנזק הפיזי. עם זאת, אין להסיק מכך כי עצם קיומו של נזק פיזי מכשיר את כל הנזקים הכלכליים הנגרמים כתוצאה ממעשה רשלנות. הפיצוי בגין נזק כלכלי מותנה, כאמור, בתנאי הקשר הישיר והמידי בינו לבין הפגיעה הפיזית.
- 8.1.1. הדגמתה של דרישה זו ממוחשת בפסה"ד **SPARTAN STEEL V. martin**, שם נותקה אספקת החשמל למפעלו של התובע בשל התרשלנותו של הנתבע. לתובע נגרמו שלושה סוגי נזקים: פגיעה בחומר שנמצא באותו שלב בתהליך ההתכה, שנעצר עקב הפסקת החשמל, אבדן רווחים שהיו מתקבלים ממכירת חומר זה, ואובדן רווחים אותו היה עתיד להרוויח התובע ממכירת חומר נוסף אותו ניתן היה להתיך בעת הפסקת החשמל. הלורד דנינג פסק לתובע פיצוי בגין שני ראשי הנזק הראשונים ואילו לעניין ראש הנזק השלישי נשללה האחריות מהיותו **"רחוק מדי"**.
- 8.1.2. פסה"ד ממחיש את חוסר נכונותם של בתיהמ"ש להכיר בחובת הפיצוי לגבי מניעת רווחים על בסיס המבחן של **ריחוק הנזק**.
- ד"ר גדרון סבורה כי ניתן היה באותו מקרה להכיר בזכותו של התובע לפיצוי תוך ביסוסה על היותו של התובע נפגע העומד מבחינת המזיק במעגל סיכון קרוב יחסית בהשוואה לנפגעים פוטנציאליים אחרים שלרכושם לא נגרם נזק פיזי, ולהגביל את כלל השלילה רק למקרים בהם נזק כלכלי טהור למי שבמעגל סיכון רחוק יותר, אך ביהמ"ש בחר בקביעה גורפת כנגד הזכות לפיצוי, כאשר לא זהות הנפגע וקרבתו לנתבע הייתה המכרעת, אלא סוג הנזק בו היה מדובר.
- 8.2. **לתובע נגרם נזק כלכלי עקב הצורך במניעתו של נזק פיזי** - המדובר בהוצאות שהוצאו לצורך מניעת נזק פיזי העתיד להיגרם, כאשר הוצאות אלו הן נזק כלכלי טהור.
- 8.3. **לתובע נגרם נזק כלכלי כתוצאה מפגיעה פיזית ברכושו של אחר** - המחברת מסווגת קבוצה זו של מקרים לשניים:
- 8.3.1. סוג המקרים הראשון: בין התובע לאדם שלישי קיים הסכם הנוגע לרכוש שלגביו אין לתובע אינטרס קנייני. רכוש זה נפגע פיזית ע"י התרשלנותו של הנתבע. המשמעות המיידית של פגיעה זו, פרט לאספקט הפיזי שלה, הרלבנטי לתביעת האדם השלישי, היא הפסד כלכלי ממשי לתובע, הואיל ובחיסויו עם האחר הועבר הסיכון אל התובע.
- הדוגמאות האופייניות לסיטואציה עובדתית זו הנם מקרי המכר ומקרי החכירה. בשני מקרים אלו חזרה הפסיקה האנגלית וקבעה, כי אין לניזוק, שנשא בנטל הכלכלי של הפגיעה ברכושו של אחר, כל עילת תביעה כלפי המזיק. **שתי ההחלטות בוססו על העדר זכות קניינית כלשהי של התובע ברכוש שנפגע** (שכן כאשר לתובע אין זכות קניינית ברכוש שנפגע, אזי הוא משתייך למעגל צפיות רחוק מדי מצד המזיק).

8.3.2. סוג המקרים השני: לתובע נגרם נזק כלכלי המתבטא בהפסד הרווחים מעסקה קיימת או צפויה, או בהגדלת הוצאות חלקו בעסקה, בגין פגיעה רשלנית שפגע הנתבע ברכושו של אחר, רכוש שבו אין לתובע אינטרס קנייני. גם במקרים אלו לא הכירו בתיהמ"ש בקיומה של חובת זהירות מצידו של התובע, בעיקר בשל החשש מפני הגדלת רדיוס מעגל האחריות לאין שעור. ההגיון העומד בבסיסה החלטות אלו מודגש בעיקר כאשר הפגיעה הפיזית והיקפה הן בעלות הקף נרחב מבחינת זמן או מקום, ושעלולים להיפגע הרבה אנשים כתוצאה מהפגיעה הפיזית. המייחד את התובע מיתר האנשים הוא נזקו המיוחד, בדומה למצבים של גרימת נזק מיוחד לתובע בעולת המטרד לציבור.

8.3.3. בפסה"ד האמריקאי Statae of Louisiana la. Ex. Rel questa m/v testbank מדובר היה בהתנגשות בין שתי אוניות שגרמה לזיהום מי מפרץ מסיסיפי וכתוצאה מכך לסגירתו. התביעה הוגשה ע"י דייגים שסגירת המפרץ גרמה להם להפסד מקור מחייתם, ע"י אספני סרטנים וחיות למיניהם, ע"י בעלי מסעדות באזור שפרנסתם קופחה ועוד שורה ארוכה של תובעים שעיסוקם בכל הקשור לים. פרט לתביעת הדייגים המסחריים (שהתקבלה למרות ההדגשה כי מדובר במקרים בהם אין אפשרות לרכישת זכות קניינית מסוג כלשהו), נדחו כל יתר התביעות תוך שלילת ההכרה בעילת תביעה נזיקית כלשהי-הן רשלנות, הן הפרת חובה חקוקה, והן מטרד לציבור). **העיקרון שנקבע בפסיקה קודמת בדבר אי פיצוי בגין נזק כלכלי טהור, אושר בפס"ד זה פעם נוספת, והוא זהה לזה שיושם במקרים שבהם עסקו בנזק פיזי הגורר נזק כלכלי טהור למי שאינו בעל זכות קניינית בנכס שנפגע פיזית.** החלטה זו מעניקה משקל חזק יותר לחשש מפני פתיחת פתח רחב שיגרור תביעות מרובות מצד קבוצות ניזוקים ממעשה נזיקין אחד.

8.3.4. **בת"א 1586/63 (מחוזי ת"א)** מדובר היה באוניה של הנתבעים שעלתה על שרטון וחסמה ע"י כך חלק ניכר מפתחו של הנמל למשך 24 יום. התובעות הן שתי ספינות דיג שעגנו באותו זמן בנמל וטענו להתרשלות האנייה בחסימת הנמל, שהביאה לאיחור ביציאתם וכתוצאה מכך לקיצוצים בדייג, היינו בפדיון. ביהמ"ש דחה את תביעת הדייגים בהתבסס על כך כי מבחן הצפיות איננו המבחן היחיד המבסס את אחריותו של הנתבע, **שכן מבחן היכולת הסבירה לצפות מראש אינו מצמצם במידה מספקת את מעגל התובעים האפשריים במקרים מסוימים, ולכן מסיבה זו, הפסד כלכלי הרבה פעמים אינו בר תביעה, מלבד מקרים בהם הוא נובע מנזק גשמי/פיזי.**

ביהמ"ש מביא כדוגמה תביעה לפיה במהלך חפירת תעלה פגעה הנתבעת בכבל ראשי של חברת החשמל שהיה קבור באדמה, וכתוצאה מכך נגרמה הפסקת חשמל להרבה מפעלים וביניהם לזה של התובעת שנפגע כתוצאה מהפסקת החשמל. ביהמ"ש קבע כי התובעת תפוצה רק על ההפסד הכלכלי שנובע ישירות מן הנזק הגשמי, משום שאם נאפשר לתובע הטבת נזקו הכלכלי גרידא, נגיע למצב שבו מספר בלתי מוגדר של מפעלים בעיר היה עלול לתבוע את הנתבע, משמע הרדיוס של מעגל האחריות קטן פה מן הרדיוס של מעגל היכולת הסבירה לצפות מראש.

התיווך של הנזק הפיזי הנדרש כאן מצטייר כסכר נוסף מפני שטפון של תביעות. זאת למרות כי הנתבע יכול היה לצפות כי אם ייפגע בכבל הזרם ייפסק, וייגרם נזק לבעלי המפעלים.

לפיכך, השופט בנימין כהן מגיע למסקנה כי הנזק הכלכלי אינו בר פיצוי משום שהוא נחשב רחוק מדי מכדי שייגבו עבורו פיצוי- זהו למעשה "עקרון ריחוק הנזק". מסקנתו היא כי היכולת הסבירה לצפות מראש איננה תמיד היסוד היחיד המגביל את היקפה של רשת הסיבתיות...אחד המקרים שבהם אין מסתפקים במגבלת היכולת הסבירה לצפות מראש חל כאשר המגבלה היא איננה מצמצמת במידה מספקת (מבחינת שיקולי מדיניות) את מעגל התובעים האפשריים הסוגרים על העוולה. לפיכך, הפסד כלכלי גרידא על פי רוב אינו בר תביעה, חוץ מאשר כשהוא נובע מנזק גשמי/פיזי.

8.4. **מקרים בהם לא נגרם נזק פיזי כלל-** מדובר במקרים כגון היזק דיבור רשלני או ייעוץ רשלני הגורר בעקבותיו הפסדים.

סיכום

מורכבותה של המטריה המשפטית וההגדרות מחייבות את המבטחים לנקוט בלשון ברורה ביותר בבואם להחריג ממסגרת הכיסוי את הנזק המוגדר ככלכלי טהור.